

УДК 344.2

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.315947>

В. М. Киричко,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: РЕЗУЛЬТАТИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовані результати імплементації до Кримінального кодексу України (далі – КК) положень статей 28, 6, 7, 8 та 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду, в яких ідеться про кримінальну відповідальність командирів та інших начальників, злочин агресії, воєнні злочини, геноцид та злочини проти людяності. Встановлено, що: 1) положення ст. 28 імплементовані з порушенням системності КК; 2) положення ст. 8 bis про злочин агресії імплементовані до ст. 437 КК зі збереженням в цій статті більш широкої диспозиції, що підтримується; 3) імплементація положень ст. 8 про воєнні злочини до ст. 438 КК здійснена без урахування того, що ця стаття КК зараз не поширюється на закони і звичаї, які застосовуються в збройних конфліктах неміжнародного характеру; 4) у статтях 442 і 442-1 КК про геноцид і злочини проти людяності виявлені невідповідності їх змісту положенням статей 6 і 7 Римського статуту. Запропоновані зміни до КК, які стосуються імплементації до нього положень Римського статуту.

Ключові слова: міжнародні злочини, міжнародне кримінальне право, злочин агресії, воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, кримінальне право України, імплементація Римського статуту, війна, збройний конфлікт.

Постановка проблеми й актуальність теми. Римський статут міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут) був підписаний від імені України 20 січня 2000 р. на виконання Розпорядження Президента України від 11 грудня 1999 р. № 313/99-рп. Згідно з ч. 6 ст. 124 Конституції України в редакції Закону України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII, що набрала чинності 30 червня 2019 р., Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори

України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору.

21 серпня 2024 р. був прийнятий Закон України № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Цим Законом Римський статут був ратифікований разом з раніше внесеними поправками до нього: 1) поправкою до ст. 8, прийнятою 10 червня 2010 р. в м. Кампалі; 2) поправками щодо злочину агресії, прийнятими 11 червня 2010 р. в м. Кампалі; 3) поправкою, яка доповнює п. 2 ст. 8 підпунктами, прийнятою 14 грудня 2017 р. у м. Нью-Йорку; 4) поправкою, яка доповнює п. 2 ст. 8 підпунктом, прийняту 6 грудня 2019 р. в м. Гаазі.

Згідно з цим Законом Римський статут набирає чинності для України в перший день місяця, що настає після 60-го дня з дати здачі на зберігання Генеральному секретарю ООН ратифікаційної грамоти, а поправки до Римського статуту – через один рік після цієї дати. Крім того, в цьому Законі Україна зробила заяви:

1) до підпункту (а) п. 1 ст. 87 Римського статуту: «Україна заявляє, що прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво можуть надсилатися як дипломатичними каналами, так і безпосередньо до Офісу Генерального прокурора (з питань розслідування та судового розгляду) або до Міністерства юстиції України (з питань виконання вироків та інших рішень Міжнародного кримінального суду, ухвалених за результатами розгляду справи)»;

2) до п. 2 ст. 87 Римського статуту: «Україна заявляє, що прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво та будь-які документи, що до нього додаються, мають надсилатися українською мовою або супроводжуватися перекладом на українську мову»;

3) про визнання та про невизнання юрисдикції Міжнародного

кримінального суду щодо окремих злочинів (про їх зміст йдеться далі при аналізі видів злочинів).

Закон України від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX набрав чинності одночасно з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX, тобто з 24 жовтня 2024 р.

Метою імплементаційного Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX (прийнятого на основі законопроекту № 11484 від 15 серпня 2024 р., поданого Президентом України) насамперед є узгодження положень КК України з нормами Римського статуту та забезпечення кримінально-правового переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини (геноцид, злочин агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності), а також адаптація законодавства України до положень права Європейського Союзу в частині виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції.

Прийняттю цього імплементаційного Закону України передував період активного обговорення цієї проблематики в науках кримінального, кримінального процесуального, міжнародного та конституційного права та пошуку оптимальної моделі імплементації, розробки різних імплементаційних законопроектів. Ба більше – 20 травня 2021 р. навіть був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (законопроект № 2689), який передбачає внесення аналогічних чи подібних за змістом змін до тих самих статей КК, але він не був підписаний Президентом України.

Отже, нарешті це сталося – відповідно до імплементаційного Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX до КК внесені зміни до багатьох

його статей, а це означає, що настав час для правових оцінок результатів імплементації норм Римського статуту до КК. Тому метою цієї статті є: 1) здійснення теоретичного аналізу внесених до КК змін та доповнень з погляду їх змістовної правильності та дотримання принципу системності, а також врахування концептуальних особливостей, які, на мій погляд, має процес імплементації положень Римського статуту порівняно з імплементацією інших міжнародно-правових положень; 2) розробка імплементаційних пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правових норм та системи КК.

Підготовка цієї статті розпочалася відразу після повідомлення про підписання Президентом України імплементаційного Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX і тривала не довго. Це означає, що ще не з'явилися наукові публікації з аналізом цього Закону, і далі в основному викладаються лише мій особистий погляд та особисті висновки і пропозиції з розглядуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до імплементаційного Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX були внесені зміни та доповнення до різних статей Загальної і Особливої частин КК. Тому далі йдеться спочатку про детальний їх теоретичний аналіз разом з пропозиціями щодо виправлення виявлених недоліків, а потім – про деякі аспекти розглядуваної проблематики, які мені вбачаються важливими для подальшого вдосконалення системи КК.

Процес імплементації положень Римського статуту до системи КК має багато аспектів і особливостей, які потребують уваги. Для теоретичної оцінки змін і доповнень, внесених до КК Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX, насамперед слід враховувати те, що відповідно до преамбули до Римського статуту «обов'язком кожної держави є здійснення її кримінальної юрисдикції стосовно осіб, які несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів». Міжнародна кримінальна юрисдикція, визначена в

Римському статуті для Міжнародного кримінального суду, має в боротьбі з такими злочинами лише допоміжне значення. Імплементация положень Римського статуту до КК має за мету правове забезпечення у цій сфері реалізації національної і міжнародної юрисдикцій як окремо, так і в їх взаємодії.

1. Доповнення статті 8 КК

Відповідно до імплементаційного Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-ІХ стаття 8 КК після ч. 1 доповнена новою частиною такого змісту:

«2. Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які за межами України вчинили будь-який із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ цього Кодексу, підлягають в Україні відповідальності згідно з цим Кодексом незалежно від випадків (умов), передбачених частиною першою цієї статті, якщо такі особи перебувають на території України і не можуть бути видані (передані) іноземній державі чи міжнародній судовій установі для притягнення до кримінальної відповідальності або якщо в їх видачі (передачі) відмовлено». У зв'язку з цим ч. 2 цієї статті КК стала ч. 3.

В основному законопроекті № 11484, поданому Президентом України, розглядуваного доповнення ст. 8 не було передбачено, але така пропозиція містилася в альтернативному законопроекті № 11484-1, поданому групою народних депутатів України. Отже, ця пропозиція з'явилась в основному законопроекті при підготовці його до розгляду в другому читанні.

У висновку щодо законопроекту № 11484, підготовленому Комітетом з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України до другого читання, зазначено таке: «Зміни до статті 8 КК України *передбачають запровадження принципу універсальної юрисдикції* щодо злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та застосування зброї масового знищення, тобто, такої дії законодавства про кримінальну відповідальність, що не пов'язана з місцем вчинення злочину, громадянством,

постійним місцем проживання підозрюваного чи потерпілого або шкодою національним інтересам держави».

Як самі нові положення ч. 2 ст. 8 КК, так і зазначений висновок Комітету про «запровадження принципу універсальної юрисдикції» стосуються питань, які традиційно в кримінальному праві розглядаються в основному з погляду дії закону про кримінальну відповідальність в просторі. Однак для правильного розуміння і вирішення розглядуваних питань важливо розрізнити: 1) кримінальну юрисдикцію України в аспекті міжнародного права і 2) міжнародно-правовий обов'язок України щодо криміналізації певних діянь чи щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили.

До внесення доповнення до ст. 8 КК Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-ІХ в аспекті міжнародного права кримінальна юрисдикція України мала два види, яким можна надати такі назви з урахуванням їх сутнісних особливостей: 1) «суверенна кримінальна юрисдикція України», яка є похідною від суверенітету України і відображена в статтях 6, 7 і 8 КК у вигляді територіального, громадянства і реального принципів дії закону про кримінальну відповідальність у просторі; 2) «договірна універсальна юрисдикція України» (обмежена міжнародна юрисдикція України, встановлена міжнародним договором України), яка відображена в ч. 1 ст. 8 КК у вигляді універсального принципу дії закону про кримінальну відповідальність в просторі.

Для правильного розуміння договірної універсальної юрисдикції важливо враховувати такі її особливості: а) вона є похідною від суверенних юрисдикцій держав-учасників відповідного міжнародного договору; б) вона є обмеженою, тому що застосовується в межах сукупності суверенних юрисдикцій держав-учасників договору і не поширюється на ситуації, де діє тільки суверенна юрисдикція держави, яка не є учасником відповідного договору; в) юрисдикція України набуває універсального характеру, оскільки

виходить за межі суверенної юрисдикції і не обмежується тими ознаками, які в КК характеризують територіальний, громадянства і реальний принцип дії закону про кримінальну відповідальність в просторі.

У практичному аспекті питання про наявність договірної універсальної юрисдикції України виникає у випадках, коли кримінальне правопорушення вчинене іноземцем або особою без громадянства (що не проживає постійно в Україні) за межами території України і ситуація не підпадає під дію реального принципу дії закону про кримінальну відповідальність в просторі, закріпленому в ч. ч. 1 і 3 ст. 8 КК. Для визнання наявності договірної універсальної юрисдикції України необхідно встановити, що конкретний випадок охоплюється словосполученням «у випадках, передбачених міжнародними договорами», що міститься в ч. 1 ст. 8 КК. Тобто у міжнародному договорі, ратифікованому Україною, повинні бути передбачені положення про встановлення державами-учасниками договору обмеженої міжнародної кримінальної юрисдикції стосовно певного виду (видів) кримінальних правопорушень для кожної з таких держав-учасників.

Викладене вище моє бачення видів кримінальної юрисдикції України вбачається важливим для з'ясування дійсного змісту і значення ч. 2 ст. 8 КК в редакції Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX і того, про *запровадження* якого принципу універсальної юрисдикції йдеться у наведеному вище витягу з висновку Комітету з питань правоохоронної діяльності. Насамперед звернемо увагу на те, що в ч. 2 ст. 8 КК йдеться про вчинення будь-якого із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК, іноземцями або особами без громадянства, що не проживають постійно в Україні. Тобто, в цій частині ситуація начебто така сама, як у випадку наявності договірної універсальної юрисдикції України, про яку йдеться в положеннях ч. 1 ст. 8 КК про універсальний принцип дії закону про кримінальну відповідальність в просторі. Однак, в дійсності в ч. 2 ст. 8 КК відображені ситуації з більш широким змістом. Про це свідчить

формулювання «підлягають в Україні відповідальності згідно з цим Кодексом незалежно від випадків (умов), передбачених частиною першою цієї статті». Таким чином ч. 2 ст. 8 КК поширюється як на випадки, передбачені договорами України, так і на випадки, які *не передбачені* такими договорами.

Отже, можна зробити висновок про те, що в ч. 2 ст. 8 КК запроваджена «частково всесвітня» кримінальна юрисдикція України стосовно злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК. Вона відрізняється від договірної універсальної юрисдикції, про яку йдеться в ч. 1 ст. 8 КК, зокрема, тим, що дія КК поширюється на іноземців або осіб без громадянства (що не проживають постійно в Україні), які за межами України вчинили будь-який із зазначених злочинів *на території будь-якої держави*. Водночас із змісту ч. 2 ст. 8 КК випливає, що така «частково всесвітня» кримінальна юрисдикція України *обмежена в застосуванні* такими ознаками: 1) вона стосується лише злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК; 2) вона поширюється лише на іноземців або осіб без громадянства (що не проживають постійно в Україні), які за межами України вчинили будь-який із зазначених злочинів і перебувають на території України; 3) випадки, на які вона поширюється, характеризуються також тим, що зазначені особи «не можуть бути видані (передані) іноземній державі чи міжнародній судовій установі для притягнення до кримінальної відповідальності або якщо в їх видачі (передачі) відмовлено».

При загальній оцінці такого рішення законодавця важливо враховувати, що запроваджена в ч. 2 ст. 8 КК «частково всесвітня» кримінальна юрисдикція України не є тим рішенням, щодо якого інші держави надавали згоду. Тому при практичному застосуванні цих положень КК можуть виникати претензії з боку інших держав щодо порушення Україною принципу невторчання в їх внутрішні справи.

У зв'язку з цим доречно звернути увагу на те, що навіть питання договірної універсальної юрисдикції України щодо злочинів, про які йдеться в ч. 2 ст. 8 КК, вирішені лише частково. Зокрема, в чотирьох Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р. це передбачено стосовно серйозних їх порушень як зобов'язання кожної Високої Договірної Сторони «розшукувати осіб, обвинувачуваних у тому, що вони вчинили або віддали наказ вчинити такі серйозні порушення, та незалежно від їхнього громадянства віддавати їх до свого суду». Одночасно з цим зазначено, що кожна Висока Договірна Сторона може також, якщо вважає за доцільне, передавати їх згідно з положеннями свого законодавства іншій заінтересованій Високій Договірній Стороні для проведення суду за умови, що така Договірна Сторона зібрала достатньо серйозні докази для порушення справи (ст. 49 Конвенції I, ст. 50 Конвенції II, ст. 129 Конвенції III, ст. 146 Конвенції IV). У статті VI Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. зазначено, що «особи, звинувачені у вчиненні геноциду або будь-яких інших діянь, перелічених у статті III, мають постати перед компетентним судовим органом Держави, на території якої таке діяння було вчинено, або перед таким міжнародним кримінальним судом, який може мати юрисдикцію стосовно Договірних Сторін, що визнали його юрисдикцію». Ці положення взагалі не передбачають універсальної юрисдикції. Так само відсутні положення про договірну універсальну юрисдикцію щодо злочинів агресії та проти людяності.

Усе це вказує на те, що запроваджена в ч. 2 ст. 8 КК «частково всесвітня» кримінальна юрисдикція України щодо зазначених в ній злочинів фактично є лише похідним наслідком суверенітету України і результатом заходів, здійснених Україною на виконання свого міжнародно-правового зобов'язання щодо боротьби з такими злочинами. Зокрема, таке зобов'язання випливає з преамбули до Римського статуту, де зазначено, що «обов'язком кожної держави є здійснення її кримінальної юрисдикції стосовно осіб, які

несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів». Однак, як в цьому, так і в інших подібних за змістом положеннях міжнародно-правових актів йдеться лише про зобов'язання держав боротися з певними видами кримінальних правопорушень в межах їх існуючої кримінальної юрисдикції. За своїм змістом такі положення не стосуються запровадження або зміни міжнародної кримінальної юрисдикції України. За таких правових обставин лише з часом стане ясно чи витримає «частково всесвітня» кримінальна юрисдикція України, закріплена в ч. 2 ст. 8 КК, іспит практичної її реалізації на правозастосовному рівні.

У контексті ризиків настання негативних наслідків внаслідок застосування положень ч. 2 ст. 8 КК на практиці варто зазначити, що застосування універсального принципу дії закону про кримінальну відповідальність ґрунтується на тому, що у відповідному міжнародному договорі передбачена правова підстава для цього, що є запобіжником проти загострення міждержавних відносин внаслідок застосування такого принципу. Запровадження такого принципу окремою державою не має такого запобіжника і здатне спровокувати погіршення міждержавних відносин. Підставою для такого припущення є те, що при підготовці Римського статуту Міжнародного кримінального суду держави не погодились на надання Суду всесвітньої кримінальної юрисдикції, не закріпили в Римському статуті договірної універсальної юрисдикції для держав-учасниць, а лише наділили Міжнародний кримінальний суд допоміжною (за функціональним призначенням) юрисдикцією, яка реалізується коли держава не бажає або не здатна належним чином здійснювати розслідування або кримінальне переслідування. При цьому в преамбулі до Римського статуту спеціально наголосили на тому, що «ніщо в цьому Статуті не повинно сприйматися як таке, що надає право будь-якій державі-учасниці втручатися у збройний конфлікт або у внутрішні справи будь-якої держави». Що ж стосується світової кримінальної юрисдикції щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та агресії, то вона

реалізується Міжнародним кримінальним судом у випадках, коли «ситуація, в якій імовірно було вчинено один або декілька таких злочинів, передана Прокурору Радою Безпеки, яка діє відповідно до Глави VII Статуту ООН» (ст. 13 Римського статуту).

2. Доповнення розділу VI Загальної частини КК статтею 31¹ (імплементация положень ст. 28 Римського статуту)

Відповідно до імплементацийного Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX розділ VI «Співучасть у кримінальному правопорушенні» Загальної частини КК доповнений статтею 31¹ такого змісту:

«Стаття 31¹. Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників

1. Військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, підлягає кримінальній відповідальності за будь-який із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442 і 442¹ цього Кодексу, що вчинений підлеглою особою, яка перебувала на момент вчинення злочину під його фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його фактичною владою і контролем, внаслідок нездійснення ним належного контролю над такою особою, якщо при цьому військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинен був і міг знати, що зазначена підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин, проте не вжив дій, які повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу.

2. Начальник, правовий статус якого не визначений частиною першою цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності за будь-який із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ цього Кодексу, якщо такий злочин стосувався діяльності, що підпадала під його фактичну відповідальність і контроль, та був вчинений підлеглою особою, яка на момент вчинення

злочину перебувала під його фактичною владою і контролем, внаслідок нездійснення таким начальником належного контролю над такою підлеглою особою, якщо при цьому він знав або повинен був знати, або свідомо проігнорував інформацію, що явно вказувала на те, що підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин, але не вжив заходів, яких повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу.

3. Військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, інший начальник у випадках, передбачених частинами першою і другою цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності згідно з відповідною частиною цієї статті та статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, вчинений підлеглою особою.

Примітка. 1. Для цілей цієї статті під військовим командиром слід розуміти особу, яка на законних підставах уповноважена здійснювати командування та контроль над однією чи більше підлеглими особами, які беруть участь у бойових діях та належать до збройних сил держави.

2. Для цілей цієї статті під іншою особою, яка фактично діє як військовий командир, слід розуміти особу, під владою та контролем якої у зв'язку з веденням бойових дій перебувають одна чи більше підлеглих осіб, які беруть участь у бойових діях та не належать до збройних сил держави.

3. Для цілей цієї статті під начальником слід розуміти особу, не зазначену у пунктах 1 і 2 примітки до цієї статті, яка обіймає посаду чи перебуває у становищі, що надає владні повноваження (владу) та контроль над однією чи більше підлеглими особами».

Це доповнення КК має за мету імплементувати до КК положення ст. 28 Римського статуту, в якій ідеться про відповідальність командирів та інших начальників і яка має таку редакцію:

«Стаття 28. Відповідальність командирів та інших начальників

На додаток до інших підстав кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду:

а) військовий командир або особа, яка фактично діє як військовий командир, підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, вчинені силами, які перебувають під його чи її фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його чи її фактичною владою і контролем, в результаті нездійснення ним або нею належного контролю над такими силами у випадках, коли:

i) такий військовий командир чи така особа або знала, або за існуючих обставин на той момент повинна була знати, що ці сили вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини; та

ii) такий військовий командир або така особа не вжила всіх необхідних і розумних заходів у межах його або її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування.

б) Стосовно відносин начальника й підлеглого, не описаних у пункті (а), начальник підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, вчинені підлеглими, які перебувають під його чи її фактичною владою і контролем, у результаті нездійснення ним чи нею належного контролю над такими підлеглими у випадках, коли:

i) начальник або знав, або свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що підлеглі вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини;

ii) злочини стосувалися діяльності, що підпадає під фактичну відповідальність і контроль начальника; та

iii) начальник не вжив усіх необхідних і розумних заходів у межах його чи її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування».

Із порівняння текстів цих норм видно, що: 1) назва і зміст частин 1 і 2 ст. 31¹ КК є викладенням змісту ст. 28 Римського статуту в зміненій редакції; 2) в ч. 3 та в примітці до ст. 31¹ КК передбачені положення, додані законодавцем. Такий спосіб імплементації суттєво ускладнює оцінку його результату і потребує детального теоретичного аналізу.

Першим і ключовим в такому аналізі є питання про місце ст. 31¹ КК в системі КК, яке визначається соціальною і юридичною природою самої кримінально-правової норми. Оскільки ст. 31¹ включена до розділу VI «Співучасть у кримінальному правопорушенні» Загальної частини КК, то логічно виникає похідне питання: ця стаття включена як норма про співучасть чи як норма про причетність до кримінального правопорушення (як в ч. ч. 6 і 7 ст. 27 КК)? Для відповіді на нього необхідно врахувати що в ст. 28 Римського статуту зазначено про те, що ця норма є додатком до інших підстав кримінальної відповідальності, передбачених в ч. 3 ст. 25 Статуту. Такі інші підстави кримінальної відповідальності за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, які не охоплюються ст. 28 Римського статуту, а значить і нормою, передбаченою ст. 31¹ КК, відповідно до ч. 3 ст. 25 Статуту наявні в особи, яка:

«а) вчиняє такий злочин особисто, *спільно з іншою особою* або через іншу особу, незалежно від того, чи підлягає ця інша особа кримінальній відповідальності;

б) *наказує, підбурює або спонукає* до вчинення такого злочину, якщо він фактично вчиняється або здійснюється замах на його вчинення;

в) з метою сприяння вчиненню такого злочину *здійснює пособництво, підбурювання чи в будь-який інший спосіб сприяє* його вчиненню або замаху на нього, включаючи надання засобів для його вчинення;

г) *будь-яким іншим чином сприяє* вчиненню або замаху на вчинення такого злочину групою осіб, які діють зі спільною метою. Таке сприяння повинно здійснюватися умисно та:

і) з метою сприяння злочинній діяльності чи досягненню злочинної мети групи в тих випадках, коли така діяльність чи мета пов'язана з учиненням злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду; або

іі) з усвідомленням умислу групи вчинити злочин;

е) стосовно злочину геноциду, прямо та публічно *закликає* інших до вчинення геноциду;

ф) здійснює замах на вчинення такого злочину, вчиняючи дію, яка є істотним кроком у його вчиненні, однак злочин виявляється незакінченим через обставини, що не залежать від намірів цієї особи. Однак особа, яка відмовляється від спроби вчинити злочин або іншим чином запобігає закінченню злочину, не підлягає покаранню відповідно до цього Статуту за замах на вчинення цього злочину, якщо ця особа повністю і добровільно відмовилася від злочинної мети».

На мій погляд, виділені мною положення, які відображають різні прояви співучасті в злочині в аспекті системи КК, однозначно вказують на те, що *в ст. 31¹ КК ідеться не про співучасть, а про причетність до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК, в якій відсутні ознаки співучасті.*

Цей висновок дозволяє виявити і правильно осмислити основний недолік імплементації положень ст. 28 Римського статуту до КК, який можна назвати як *грубе порушення системності КК* при включенні до нього ст. 31¹. Цей недолік виявляється при правильному осмисленні змісту положень ч. 3 цієї статті КК, відповідно до якої військовий командир або інший начальник «підлягає кримінальній відповідальності згідно з відповідною частиною цієї статті та статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, вчинений підлеглою особою».

Таке рішення законодавця не враховує, що в Римському статуті немає такої складної нормативної системи як в КК, а питання про відповідальність

командирів та інших начальників вирішено в простий спосіб: 1) в ст. 28 Статуту виділені дії зазначених осіб, як окремий вид дій, які створюють окрему підставу для відповідальності; 2) підкреслено, що ця підстава є іншою, ніж ті, про які йдеться в ст. 25 Статуту (зокрема, іншою стосовно спільного вчинення злочину, віддання наказу, підбурювання, пособництва); 3) суд призначає покарання з урахуванням тяжкості злочину та індивідуальних обставин особи, визнаної винною (відповідно до ст. 78 Статуту). Отже, в Статуті відсутня нормативна диференціація діянь за їх тяжкістю (крім положень ч. 3 ст. 70 Статуту), а відмінність діянь за тяжкістю визначається безпосередньо судом.

У КК передбачена законодавча диференціація кримінальної відповідальності, що виражається у встановленні в різних статтях КК або в різних частинах однієї статті КК різної караності діянь виходячи з характеру та ступеня суспільної небезпечності діянь (їх тяжкості). Учинення кримінального правопорушення в співучасті визнається більш тяжким, ніж причетність до нього. Отже, вчинення злочину, передбаченого статтями 437–439, 442, 442¹ КК, у співучасті є більш тяжким правопорушенням, ніж причетність до такого злочину, про яку йдеться у ст. 31¹ КК. Ця відмінність повинна бути відображена в КК в санкціях відповідних статей або частин статті, що буде мати наслідком різну кваліфікацію таких діянь та забезпечуватиме призначення судом покарання, яке відповідатиме тяжкості вчиненого діяння.

Законодавча оцінка тяжкості злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК, вчинених однією особою або декількома особами у співучасті, відображена в санкціях зазначених статей КК. Положення ч. 3 ст. 31¹ КК про те, що військовий командир або інший начальник підлягає кримінальній відповідальності згідно з цими самими статтями КК, з погляду караності злочинів означає, що на передбачені в ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК діяння, які є менш тяжкими, буде поширюватися законодавча оцінка більш тяжкого злочину з

можливістю призначення більш суворого покарання, в якому немає необхідності. Проілюструвати сутність такого грубого порушення системності КК можна на такому гіпотетичному прикладі: за невиконання або неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків, якщо це спричинило розкрадання такого майна шляхом крадіжки (з тяжкими наслідками для власника майна), передбачено покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ст. 197 КК), а за крадіжку чужого майна в ч. 5 ст. 185 КК передбачено позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна; однак, якщо відповідальність за діяння, передбачене в ст. 197 КК, була б встановлена в спосіб, аналогічний ч. 3 ст. 31¹ КК з посиланням на ст. 185 КК, то воно безпідставно б каралось як за ст. 185 КК.

Ще ясніше стає розглядуване грубе порушення системності КК з урахуванням того, що ст. 31¹ КК охоплюються також злочини, вчинені з необережності. Адже це означає, що вони будуть каратися покаранням, яке встановлено в статтях 437–439, 442, 442¹ КК за вчинення умисних злочинів, що буде мати наслідком призначення покарання, яке не відповідає тяжкості необережного злочину. Розглядуване грубе порушення системності КК є ще одним проявом законодавчого вірусу, про який детальніше вже йшла мова в моїх публікаціях.

У розглядуваному контексті для причетності до злочинів, про яку йдеться в ст. 31¹ КК, «повністю непридатним» є словосполучення «підлягає кримінальній відповідальності за будь-який із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442 і 442¹ цього Кодексу, що вчинений підлеглою особою», що міститься в ч. 1 ст. 31¹ КК (аналогічне словосполучення є і в ч. 2 цієї статті). Оскільки таке словосполучення включено до диспозицій ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК, то вони стосуються *підстав відповідальності*. У такому значенні це словосполучення має виправдання в тексті ст. 28 Римського статуту і може бути використане стосовно системи КК, якщо йдеться про дії

організатора організованої групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 30 КК). Однак у контексті причетності до злочинів воно є неправильним, оскільки підставою для відповідальності командирів та інших начальників за ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК виступає нездійснення ними належного контролю над підлеглою особою, наслідком чого було вчинення останньою злочину. Тобто йдеться про відповідальність не за злочинні дії підлеглої особи, а за свою злочинну бездіяльність, наслідком якої було вчинення останньою злочину.

Отже, із викладеного можна зробити такі висновки: 1) *включення ст. 31¹ до розділу VI «Співучасть у кримінальному правопорушенні» Загальної частини КК здійснено з грубим порушенням системності КК;* 2) *така кримінально-правова норма повинна бути включена до розділу XX Особливої частини КК як окрема стаття, в якій слід передбачити покарання менш суворе, ніж в статтях 437–439, 442, 442¹ КК, яке відповідатиме тяжкості вчиненого злочину.*

Далі, стосовно змісту ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК та примітки до цієї статті. На мій погляд, актуальними є два аспекти в його теоретичному аналізі: перший стосується точності відображення в ст. 31¹ КК положень ст. 28 Римського статуту, а другий – відповідності цієї кримінально-правової норми вимогам щодо правової визначеності. Деякі питання, які стосуються цих аспектів, ще потребують теоретичного з'ясування та практичного вирішення на законодавчому рівні.

По-перше, що стосується суб'єкта злочину. За ч. 1 ст. 31¹ КК суб'єктом злочину визнається військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, а за ч. 2 цієї статті – начальник, правовий статус якого не визначений частиною першою цієї статті. Такі формулювання хоч і не тотожні, але змістовно відповідають їх визначенням за ст. 28 Римського статуту.

Однак зміст примітки до ст. 31¹ КК, в якій конкретизуються ознаки зазначених суб'єктів злочинів самим законодавцем, викликає відразу

декілька критичних зауважень. Насамперед, як вбачається, сумнівним є розмежування законодавцем понять «військовий командир» і «інша особа, яка фактично діє як військовий командир», за ознакою належності чи неналежності підлеглих до збройних сил. Так, обов'язки військових командирів (начальників) визначені в Статуті Збройних Сил України, затвердженому Законом України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV, але цим Законом дія Статуту поширена на військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями. Як мені вбачається, розмежування зазначених понять за змістом ст. 28 Римського статуту лежить в іншій площині. Поняття «військовий командир» охоплює осіб, які за своїм правовим статусом є такими, а поняття «особа, яка фактично діє як військовий командир» стосується осіб, які здійснюють командування без такого статусу. Зокрема, в ст. 60 Статуту Збройних Сил України передбачені ситуації, в яких за відсутності командира за посадою або за спеціальним призначенням *«командування бере на себе старший за посадою, а у разі відсутності старшого за посадою – старший за військовим званням, про що доповідає старшому командирові (начальникові)»*.

Крім того, сумнівним виглядає включання до визначень понять «військовий командир» і «інша особа, яка фактично діє як військовий командир», ознак командування лише тими особами, які беруть участь у бойових діях. Наприклад, жорстоке поводження з військовополоненими може здійснюватися підлеглими особами, які не беруть участь в бойових діях.

Більшій правовій визначеності потребує поняття «начальник» за ч. 2

ст. 31¹ КК. Це поняття поширюється, на мій погляд, як на військових начальників, які не діють як військові командири, так і на цивільних начальників. Однак в статтях про військові кримінальні правопорушення в розділі XIX Особливої частини КК використано поняття «начальник», яке стосується тільки військових начальників. Це вказує на необхідність внесення до КК відповідних доповнень, які б внесли ясність у співвідношення цих понять в системі КК.

По-друге, щодо об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК. На мій погляд, ознаки і конструкція об'єктивної сторони цих злочинів редакційно відображені не кращим чином, що дуже ускладнює сприйняття основного змісту цих кримінально-правових норм. Зокрема, це проявляється в тому, що спочатку зазначене злочинне діяння, потім його наслідки, після чого ще раз діяння, але з іншими ознаками. Така конструкція потребує більш детального теоретичного пояснення.

Як вбачається, не повинен викликати заперечення висновки про те, що об'єктивну сторону злочинів, передбачених ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК, характеризують: 1) діяння – нездійснення суб'єктом злочину належного контролю над підлеглою особою; 2) наслідок – вчинення підлеглою особою будь-якого із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідком.

Конкретизоване діяння, відображене в ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК після вказівки на наслідки, характеризується як невжиття суб'єктом злочину дій (за ч. 1) або заходів (за ч. 2), які він повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу. При встановленні його співвідношення з діянням у вигляді нездійснення суб'єктом злочину належного контролю над підлеглою особою, слід враховувати те, що вони поєднані словосполученням «якщо при цьому», а в ст. 28 Римського статуту – словосполученням «у випадках, коли». Це означає, що «друге» діяння в

дійсності не є таким, а є конкретизацією «неналежного контролю» (його проявом) як підстави кримінальної відповідальності. Тому у випадках, коли суб'єкт злочину здійснював належний контроль над підлеглими особами і завдяки цьому встановив факт підготовки чи вчинення підлеглим зазначеного в ст. 31¹ КК злочину, але вирішив не вживати дій чи заходів щодо запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу, об'єктивна сторона злочину також буде наявною.

У контексті змісту конкретизуючих ознак діяння слід звернути увагу на те, що в ст. 28 Римського статуту йдеться про невжиття суб'єктом злочину «всіх необхідних і розумних заходів» у межах його повноважень. Формулювання «які він повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень» можна визнати прийнятним заміником з урахуванням наявності в КК положень про необхідну оборону. Однак, ознака «повинен був» потребує уваги з огляду на те, що в законодавстві, яке регулює суспільні відносини у сфері діяльності осіб, які можуть виступати суб'єктами розглядуваних злочинів, повинні бути відповідні положення, які передбачають обов'язок щодо вчинення дій чи заходів для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу. Обґрунтування наявності такого обов'язку з посиланням безпосередньо на ст. 31¹ КК також можливе, але може мати ускладнення в застосуванні.

Крім того, у ст. 31¹ КК йдеться про неповідомлення про зазначений в ній злочин компетентного органу, а в ст. 28 Римського статуту – про невжиття заходів «для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування». Останнє формулювання вбачається кращим з погляду правової визначеності. Однак, важливо враховувати те, що цей вид бездіяльності стосується періоду до вчинення підлеглою особою злочину, а тому йдеться про такий обов'язок, виконання якого може бути необхідним для запобігання чи припинення вчинення

злочину підлеглими. Тому в розглядуваних складах злочинів «для повідомлення про такий злочин компетентного органу» слід замінити на «для повідомлення про такий злочин компетентного *правоохоронного* органу».

За конструкцією об'єктивної сторони злочину, передбачені ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК, є матеріальними і вважаються закінченими з моменту вчинення підлеглою особою хоча б одного із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК. Серед цих злочинів є також злочин, передбачений ст. 439 КК «Застосування зброї масового знищення». У ст. 28 Римського статуту немає окремих положень про такий злочин, але застосування зброї масового знищення може кваліфікуватися як воєнний злочин (ст. 8 Статуту). Водночас ст. 439 КК стосується більш широкого кола випадків її застосування. За відсутності зазначеного наслідку, діяння суб'єкта злочину не можна кваліфікувати за ч. ч. 1 або 2 ст. 31¹ КК, але воно може бути кваліфіковане за ст. 426 КК як бездіяльність військової влади (за наявності складу цього злочину).

Важливою особливістю наслідку у ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК є те, що він полягає у вчиненні злочину підлеглою особою. Саме цим обумовлена особливість причинного зв'язку між діянням суб'єкта злочину і наслідком, який (зв'язок) характеризується тим, що за умови належного виконання суб'єктом злочину своїх обов'язків (в контексті його бездіяльності) можна було запобігти або припинити вчинення злочину підлеглою особою. Якщо особа належно виконала такий обов'язок, але підлеглий все ж вчинив злочин, то склад розглядуваного злочину відсутній, тому що немає злочинного діяння.

По-третє, щодо суб'єктивної сторони розглядуваних злочинів. У ст. 31¹ КК вона характеризується по-різному: 1) за ч. 1 «військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинен був і міг знати, що зазначена підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин»;

2) за ч. 2 начальник «знав або повинен був знати, або свідомо проігнорував інформацію, що явно вказувала на те, що підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин».

Співставлення цих приписів між собою, а також зі змістом ст. 28 Римського статуту дозволяє зробити відразу декілька важливих висновків:

а) ознака «знав» вказана у всіх цих нормах і означає, що невиконання суб'єктом злочину свого обов'язку здійснюється умисно і таке саме ставлення його до наслідку;

б) ознака «повинен був і міг знати» стосується військового командира та іншої особи, яка фактично діє як військовий командир, і вказує на кримінальну протиправну недбалість як вид необережної форми вини щодо наслідку;

в) недбалість як вид необережності можлива і в поведінці начальника, але можливість її визнання в ст. 28 Римського статуту обмежена випадками, коли начальник «свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що підлеглі вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини»; в ч. 2 ст. 31¹ КК це словосполучення також передбачено, але одночасно вказана альтернатива «повинен був знати», що є грубою помилкою, яка поширює дію норми на всі випадки недбалості, що не відповідає змісту ст. 28 Римського статуту і не має обґрунтування такого рішення.

Окремо звернемо увагу на розбіжності в формулюванні змісту інформації, яку суб'єкт злочину знав або повинен був знати: а) що підлегла особа *вчиняла* (за ст. 28 Римського статуту і ч. 2 ст. 31¹ КК), *вчинила* (за ч. 1 ст. 31¹ КК) зазначений злочин, або б) що підлегла особа мала *намір* вчинити зазначений злочин (у всіх нормах). Використання законодавцем в одній статті різних слів «вчинила» і «вчиняла» є неправильним не тільки з погляду уніфікації термінології. Ці слова перебувають у змістовному взаємозв'язку зі змістом обов'язку, який не виконується при бездіяльності суб'єкта злочину. Зокрема, за наявності інформації про намір вчинення злочину підлеглим

виникає обов'язок щодо вжиття заходів для його запобігання. А обов'язок припинення злочину змістовно кореспондує інформації про злочин, вчинення якого ще триває – особа «вчиняла» злочин на момент отримання інформації. Використання слова «вчинила» у ч. 2 ст. 31¹ КК є неправильним, оскільки це унеможлиблює припинення злочину, оскільки він вже вчинений. У зв'язку з викладеним слід також зазначити те, що повідомлення про злочин компетентного органу у розглядуваному контексті може розглядатися як альтернативний спосіб припинення злочину або запобігання його вчиненню, вибір якого обумовлений конкретними обставинами виникнення обов'язку. У розглядуваному контексті невдалим є і використання слова «намір», адже виявлення наміру без ознак готування до злочину не створює підстав для запобіжних заходів. Тому замість «наміру» краще використовувати поняття «готування до злочину».

Злочини, передбачені ч. ч. 1 і 2 ст. 31¹ КК, важливо відрізнити від співучасті у вчиненні злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК. Особливо це стосується випадків, коли зазначена в ст. 31¹ КК бездіяльність здійснюється на реалізацію спільного умислу на вчинення зазначених злочинів і є усуненням перешкод в їх вчиненні. Така бездіяльність кваліфікується за ч. 5 ст. 27 і ст. 437, 438, 439, 442 або 442¹ КК. Ще важливіше звернути увагу на випадки, коли будь-який із цих злочинів вчинюється організованою групою або злочинною організацією, в якій військовий командир або начальник виступають її організаторами, а підлеглі особи – учасниками. У такому випадку відповідно до ч. 1 ст. 30 КК організатор підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом.

З метою усунення відображених вище недоліків ст. 31¹ КК і вибраного законодавцем способу імплементації положень ст. 28 Римського статуту пропоную виключити цю статтю із КК, а натомість доповнити розділ XX

Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» статтею 438¹ такого змісту:

«Стаття 438¹. Бездіяльність командира або іншого начальника щодо запобігання або припинення злочину

1. Нездійснення військовим командиром або особою, яка фактично діє як військовий командир, належного контролю над підлеглими, які перебувають під їх фактичним командуванням/владою і контролем, внаслідок чого підлегла особа вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК, – карається...

2. Нездійснення начальником (крім зазначеного в ч. 1) належного контролю над підлеглими, які перебувають під його фактичною владою і контролем, внаслідок чого підлегла особа вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК, який стосується діяльності, що підпадає під його фактичну відповідальність і контроль, – карається...

Примітка. 1. Під нездійсненням належного контролю у цій статті розуміється невжиття військовим командиром, іншою особою, яка фактично діє як військовий командир, або іншим начальником заходів, які він повинен був і міг вжити в межах своїх повноважень для недопущення чи припинення вчинення зазначеного злочину підлеглою особою або для повідомлення про такий злочин компетентного правоохоронного органу.

2. Кримінальна відповідальність за злочини, передбачені частинами 1 і 2 цієї статті, настає, якщо військовий командир або особа, яка фактично діє як військовий командир, знали або повинні були і могли знати, що підлегла особа вчиняла чи готувалась до вчинення зазначеного злочину, а інший начальник знав або свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що підлегла особа вчиняла чи готувалась до вчинення зазначеного злочину.

3. Під іншим начальником у цій статті розуміється особа, яка не є військовим командиром чи особою, яка фактично діє як військовий

командир, і яка при виконанні своїх функцій в легально існуючій організації (військовій чи цивільній) здійснює фактичну владу і контроль над підлеглими».

Покарання за такий злочин повинно бути менш суворим, ніж за вчинення злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442¹ КК (злочину агресії, воєнного злочину, застосування зброї масового знищення, геноциду і злочину проти людяності).

3. Зміни в інших статтях Загальної частини та статтях 376 і 384 КК

Зміни в статтях 49 і 80 КК. Вони стосуються імплементації положень ст. 29 Римського статуту, відповідно до якої до злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, не застосовуються будь-які строки давності. Юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до ст. 5 Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; в) воєнні злочини; д) злочин агресії.

До 24 жовтня 2024 р. (дня набрання чинності Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX) давність не застосовувалась, зокрема, до злочинів, передбачених ст. 437 «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» (зараз – «Злочин агресії»), ст. 438 «Порушення законів і звичаїв війни» (зараз – «Воєнні злочини»), ст. 439 «Застосування зброї масового знищення» і ч. 1 ст. 442 «Геноцид» КК. Таке незастосування давності стосувалося як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК), так і звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК).

Зазначеним Законом України незастосування давності поширено також: 1) на злочин, передбачений ч. 2 ст. 442 КК, тобто на прямі та публічні заклики до вчинення геноциду, а також на виготовлення та розповсюдження

матеріалів із такими закликами; 2) на злочини проти людяності (ст. 442¹ КК, включена до КК цим самим Законом України).

Зміни в ч. 4 ст. 68 КК. Згідно із Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-ІХ в ч. 4 ст. 68 КК додатково вказано на ст. 442¹ «Злочини проти людяності». Тим самим суду дозволено застосовувати довічне позбавлення волі за вчинення готування до такого злочину та вчинення замаху на такий злочин. До внесення цих змін можливість застосування довічного позбавлення волі вже існувала, зокрема, стосовно готування чи замаху на вчинення будь-якого із злочинів, передбачених статтями 437, 438, 439, 443 та ч. 1 ст. 442 КК.

Зміни в ч. 1 ст. 69 КК. Вони стосуються вчинених в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці злочинів, передбачених статтями ст. 437 «Злочин агресії», ст. 438 «Воєнні злочини», ст. 439 «Застосування зброї масового знищення», ст. 442 «Геноцид» і 442¹ «Злочини проти людяності» КК. У результаті цих змін унеможливлено призначення судом основного покарання за будь-який із зазначених злочинів нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті), або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті).

Ці зміни виглядають логічними з урахуванням наявності в ч. 1 ст. 69 КК подібних унеможливлень стосовно інших видів злочинів, але, на мій погляд, всі такі обмеження в застосуванні ст. 69 КК не мають належного обґрунтування. Більш того, вони формуються виключно з урахуванням тяжкості кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим доречно нагадати про рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання), в якому він визнав неконституційним незастосування ст. 69 КК до осіб, які вчинили злочин невеликої тяжкості, про що було зазначено в цій статті КК. Суд визнав, що це «є порушенням принципу справедливості покарання, його

індивідуалізації та домірності». На мій погляд, ці доводи також стосуються й такого непоширення дії ст. 69 КК на злочини, які зазначені в ч. 1 цієї статті тільки виходячи з їх тяжкості. Мені вбачається правильним таке законодавче рішення, за якого ст. 69 КК може бути застосована щодо будь-якої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, незалежно від його виду і тяжкості. Однак самі підстави для застосування цієї статті КК можуть містити особливості, обумовлені особливостями суспільної небезпечності різних видів кримінальних правопорушень та осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Міжнародний кримінальний суд при призначенні покарання бере до уваги «тяжкість злочину та індивідуальні обставини особи, визнаної винною» (ст. 78 Римського статуту) і має дуже широкі можливості для індивідуалізації покарання за вчинення злочинів агресії, воєнних злочинів, геноциду та проти людяності, оскільки може призначити покарання у виді позбавлення волі на строк до 30 років включно або довічне позбавлення волі (ч. 1 ст. 77 Статуту).

Зміни в статтях 96³ і 96⁹ КК. Ці зміни стосуються злочинів, передбачених ст. 439 «Застосування зброї масового знищення» та ст. 442¹ «Злочини проти людяності» КК, і дозволяють застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру: а) штрафу і конфіскації майна – у випадках вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого з цих злочинів (п. 4 ч. 1 ст. 96³ КК); б) ліквідації юридичної особи – у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого з цих злочинів (ч. 1 ст. 96⁹ КК). Можливість застосування таких заходів у зв'язку із вчиненням злочинів, передбачених ст. 437 «Злочин агресії», ст. 438 «Воєнні злочини» і ст. 442 «Геноцид», була передбачена в КК раніше.

Зміни в статтях 376 та 384 КК (з поширенням дії на інші статті КК). Згідно із Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX стаття 376 «Втручання в діяльність судових органів» КК була доповнена приміткою

такого змісту: «Примітка. Під судом і суддями у статтях 376–379, 382 цього Кодексу слід, крім судів і суддів України, розуміти також і Міжнародний кримінальний суд, його суддів і посадових осіб». Отже, за своїм змістом ця примітка також стосується ст. 376¹ «Незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя», ст. 377 «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного», ст. 378 «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного», ст. 379 «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя», ст. 382 «Невиконання судового рішення» КК.

Крім того, ст. 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» КК також була доповнена приміткою, але іншого змісту: «Примітка. Особа підлягає кримінальній відповідальності за вчинення нею діянь, передбачених статтями 384–386 цього Кодексу, також у випадках вчинення таких діянь у провадженні, що здійснюється Міжнародним кримінальним судом». Отже, ці зміни стосуються ст. 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу», ст. 385 «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта, спеціаліста чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків», ст. 386 «Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку» КК.

Внесення зазначених змін до статей КК кореспондує положенням ч. 4 ст. 70 Римського статуту, відповідно до яких «кожна держава-учасниця поширює своє кримінальне законодавство, що встановлює покарання за злочини, спрямовані проти об'єктивності своїх слідчих і судових процедур, на злочини проти відправлення правосуддя, зазначені в цій статті, вчинені її громадянином або на її території».

Однак не всі зазначені зміни витримують критику за своїм змістом. Зокрема, на мій погляд, не можна погодитись зі змістом та значенням

примітки до ст. 376 КК. У статтях 376¹ і 382 КК, де йдеться про суд, поширення їх дії на Міжнародний кримінальний суд не викликає заперечень. Але ж в статтях 376, 377, 378 і 379 КК ідеться про суддів. Рішення законодавця про те, що під суддями в цих статтях слід розуміти суддів Міжнародного кримінального суду також не викликає заперечень. Однак не можна погодитись з тим, що поняттям «суддя» охоплюється посадові особи Міжнародного кримінального суду. У Римському статуті розрізняються поняття «суддя» і «посадова особа» (Прокурор, Секретар та інші) і в самій примітці ці категорії осіб названі як окремі. Для виправлення цієї помилки необхідно виключити із КК примітку до ст. 376 КК, а натомість вказати безпосередньо в диспозиціях ст. 376¹ та 182 КК на Міжнародний кримінальний суд, а в статтях 376, 377, 378 і 379 КК – на суддів та інших посадових осіб Міжнародного кримінального суду.

4. Зміни в ст. 437 КК (імплементация положень ст. 8 bis «Злочин агресії» Римського статуту)

Згідно із Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX до ст. 437 «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» КК були внесені такі зміни: 1) назва статті викладена в новій редакції: «Стаття 437. Злочин агресії»; 2) мінімальні строки позбавлення волі підвищені: а) за ч. 1 – з 7 до 10 років; б) за ч. 2 – з 10 до 12 років; 3) максимальний строк позбавлення волі за ч. 1 підвищений з 12 до 15 років; 4) за вчинення злочину, передбаченого ч. 2, передбачена можливість довічного позбавлення волі (як і за Римським статутом за злочин агресії).

Ці зміни в контексті імплементации до КК положень ст. 8 bis Римського статуту про злочин агресії мають важливі особливості, для з'ясування яких спочатку важливо зафіксувати правову реальність. А вона є такою, що злочин хоча й отримав однакову назву «злочин агресії» в ст. 437 КК та ст. 8 bis Римського статуту, однак характеризується різними сукупностями ознак, включених до цих норм.

Зокрема, в ст. 437 КК злочин характеризується так: за ч. 1 – «планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій»; за ч. 2 – «ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій».

Стаття 8 bis «Злочин агресії» Римського статуту має такий зміст:

«1. Для цілей цього Статуту «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй.

2. Для цілей пункту 1 «акт агресії» означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Будь-який з таких актів, незалежно від оголошення війни, буде кваліфікуватися відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка військова окупація, незалежно від її тимчасового характеру, що є результатом такого вторгнення або нападу, чи будь-яка анексія із-застосуванням сили на території іншої держави або її частини;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

с) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;

д) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави;

е) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, чи будь-яке продовження їх перебування на такій

території після припинення дії угоди;

f) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;

g) направлення державою або від імені держави озброєних банд, груп та іррегулярних сил або найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що це рівноцінно переліченим вище актам або її істотній участі в них».

Отже, можна констатувати, що законодавець все ж не наважився на пряму заміну норм шляхом викладення диспозиції ст. 437 в редакції ст. 8 bis Римського статуту, хоча така пропозиція була відображена в різних законопроектах, які активно обговорювалися на наукових форумах, і можна припустити, що прихильники такого рішення ще й надалі будуть лобіювати його прийняття.

Беручи участь в обговоренні цих питань під час наукових заходів та в своїх публікаціях я вже звертав увагу, а зараз ще раз наголошу на наявності важливих особливостей у вирішенні цього питання. У ст. 437 КК передбачена норма з більш широким змістом, яка охоплює собою як злочин агресії, про який йдеться в ст. 8 bis Римського статуту, так і деякі інші злочинні дії. Такий висновок випливає з того, що в цій статті КК йдеться не лише про агресивну війну, а й про воєнний конфлікт, основними видами якого є: 1) війна і 2) збройний конфлікт: а) міжнародний і б) внутрішній (відповідно до ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII). Це означає, що ті законопроекти, в яких пропонується змінити редакцію ст. 437 КК таким чином, щоб в ній було викладене лише міжнародно-правове визначення агресії та її основні види, можуть мати похідним наслідком декриміналізацію інших дій, передбачених ст. 437 КК, за відсутності підстав для такої декриміналізації.

Детальніше про загрози для миру, що виникають у зв'язку із вчиненням

таких інших дій, можна дізнатися з моїх попередніх публікацій. А в контексті цієї публікації лише ще раз зверну увагу на ключовий момент в осмисленні розглядуваної проблематики. Він стосується того, що агресія за своїм визначенням означає застосування збройної сили державою проти іншої держави. Тому якщо в ст. 437 КК буде зазначена лише агресія в такому розумінні, то ця норма буде забезпечувати захист лише від збройної агресії іншої держави. Чинна редакція ст. 437 КК дозволяє застосовувати її також у випадках нових сучасних загроз для миру, які пов'язані з діяльністю проти України недержавних збройних формувань або з плануванням, підготовкою та розв'язуванням внутрішнього збройного конфлікту, який може переростати в міжнародний збройний конфлікт. Таким чином, *ст. 437 КК з таким широким змістом більше відповідає сучасним загрозам для миру.* Такому змісту норми більше відповідає інша назва: «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (злочин агресії) або воєнного конфлікту».

Альтернативним варіантом для цього рішення є створення двох кримінально-правових норм: в ст. 437 КК можна передбачити кримінальну відповідальність за злочин агресії, як він визначений в ст. 8 bis Римського статуту, а в окремій статті КК – кримінальну відповідальність за інші дії, які зараз охоплюються ст. 437 КК. У деяких моїх публікаціях йшлося саме про цей варіант, оскільки пропозиція про викладення диспозиції ст. 437 КК в редакції ст. 8 bis Римського статуту була домінуючою в різних законопроектах.

Крім того, з метою надання змісту ст. 437 КК більшої правової визначеності щодо її співвідношення із ст. 8 bis Римського статуту пропоную доповнити ст. 437 КК частиною 3 такого змісту:

«3. Вчинення повнолітньою особою злочину агресії, передбаченого ст. 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду, карається за цією статтею Кодексу або може тягти за собою міжнародно-правову

кримінальну відповідальність перед Міжнародним кримінальним судом на підставі Римського статуту».

В аспекті реалізації кримінальної відповідальності за злочин агресії важливо враховувати, що: 1) при ратифікації Римського статуту відповідно до п. 3 ст. 12 Статуту Україна підтвердила визнання нею юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії починаючи з 17 липня 2018 р.; 2) відповідно до ч. 5 ст. 15 bis Римського статуту «стосовно держави, яка не є учасницею Римського статуту, Суд не здійснює своєї юрисдикції щодо злочину агресії, вчиненого громадянами цієї держави або на її території».

5. Зміни в ст. 438 КК (імплементация положень ст. 8 «Воєнні злочини» Римського статуту)

Згідно із Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX до ст. 438 «Порушення законів і звичаїв війни» внесені такі зміни: 1) назва статті викладена в новій редакції: «Стаття 438. Воєнні злочини»; 2) в ч. 2 цієї статті словосполучення «Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством» замінено словосполученням «Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини». Нова редакція ч. 2 ст. 438 КК відрізняється від попередньої тим, що суб'єктивне ставлення винної особи до загибелі людини може бути як умисним, так і необережним.

Оскільки ці зміни були здійснені для імплементации положень ст. 8 Римського статуту про воєнні злочини до ст. 438 КК, то для оцінки результату імплементации спочатку, як і стосовно ст. 437 КК, зафіксуємо правову реальність.

До внесення змін ст. 438 КК називалась «Порушення законів та звичаїв війни». У ч. 1 цієї статті зараз диспозиція статті є такою: «Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни,

заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій».

У ч. 1 ст. 8 «Воєнні злочини» Римського статуту встановлено, що «Суд має юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, зокрема, у випадках, коли їх вчинено в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів». А далі в цій статті викладений великий перелік тих порушень, які визнаються воєнними злочинами для цілей цього Статуту. У ст. 8 Статуту виділені чотири групи таких порушень: 1) грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.; 2) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права; 3) грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., у разі збройного конфлікту неміжнародного характеру; 4) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру.

Насамперед, звернемо увагу на те, що в ст. 438 КК ідеться про порушення законів і звичаїв війни, а в ст. 8 Римського статуту – про порушення законів і звичаїв стосовно збройних конфліктів міжнародного або неміжнародного характеру. Як можна припустити, законодавець обмежився внесенням мінімальних змін до ст. 438 КК тому, що вважав, що наявне в ній словосполучення «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами», вже охоплює всі ті види порушень законів і звичаїв, про які йдеться в ст. 8 Статуту. У дійсності це не так. У ст. 8 Римського статуту передбачена відповідальність за порушення законів і звичаїв: 1) які застосовуються щодо війни і міжнародних збройних конфліктів (тобто законів і звичаїв війни); 2) які застосовуються в неміжнародних збройних конфліктах. У ст. 438 КК не передбачена

кримінальна відповідальність за порушення законів і звичаїв, що застосовуються в збройних конфліктах неміжнародного характеру.

Такий мій категоричний висновок ґрунтується на тому, що бланкетна диспозиція ст. 438 КК для встановлення видів порушень відсилає безпосередньо до текстів відповідних міжнародних договорів. Терміні-поняття «закони і звичаї війни» є, зокрема, в текстах всіх чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. та в Додатковому протоколі I до них від 8 червня 1977 р. Відповідно до спеціальних приписів в них дія законів і звичаїв війни поширена на збройні конфлікти міжнародного характеру. Такого самого поширення законів і звичаїв війни на збройні конфлікти неміжнародного характеру в цих міжнародно-правових документах *не передбачено*. Закони і звичаї, які застосовуються в збройних конфліктах неміжнародного характеру, передбачені в ст. 3 Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., яка є загальною для них, а також в Додатковому протоколі II від 8 червня 1977 р. що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. У цих документах не використовуються терміни-поняття «закони і звичаї війни», а використовуються терміни-поняття «закони і звичаї». Той факт, що в ст. 8 Римського статуту терміни-поняття «закони і звичаї» поширюються на всі види порушень, не може виступати підставою для такого самого тлумачення ст. 438 КК в чинній її редакції, тому що ст. 438 КК відсилає до тих актів, які встановлюють самі закони і звичаї війни, а не до тих, які передбачають відповідальність за їх порушення. До того ж у тексті ст. 8 Римського статуту взагалі немає термінів-понять «закони і звичаї війни».

Назва «воєнні злочини» відображає характер війни та всіх збройних конфліктів, під час яких застосування зброї проявляється у веденні воєнних дій. Отже, стосовно війни і збройних конфліктів (міжнародного і неміжнародного характеру) в ст. 438 КК та ст. 8 Римського статуту використовується поняття «воєнні злочини», а в ст. 437 КК – «воєнний

конфлікт» (визначений Законом України).

Із викладеного випливає, що до ст. 438 КК необхідно внести зміни, які б мали своїм наслідком поширення дії цієї статті КК на порушення законів і звичаїв, які застосовуються в збройних конфліктах міжнародного характеру. З цією метою пропоную в ч. 1 ст. 438 КК словосполучення «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» замінити на *«інші серйозні порушення законів та звичаїв, які передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і застосовуються під час війни або в міжнародних збройних конфліктах чи збройних конфліктах міжнародного характеру»*. Термін *«серйозні порушення»* використаний в ст. 8 «Воєнні злочини» Римського статуту, а також в текстах Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і вказуватиме на те, що не будь-які порушення законів і звичаїв визнаються злочинними за ст. 438 КК.

Крім того, з метою надання змісту ст. 438 КК більшої правової визначеності щодо видів порушень законів і звичаїв, а також відображення змістовного і правового взаємозв'язку ст. 438 КК із ст. 8 Римського статуту пропоную доповнити ст. 438 КК частиною 3 такого змісту:

«3. Вчинення повнолітньою особою воєнного злочину, передбаченого ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, карається за цією статтею Кодексу або може тягти за собою міжнародно-правову кримінальну відповідальність перед Міжнародним кримінальним судом на підставі Римського статуту».

Таке доповнення означатиме, що всі ті види порушень законів та звичаїв, які передбачені в ст. 8 Римського статуту, визнаються видами порушень за ст. 438 КК. Водночас ст. 438 КК передбачає можливість визнати воєнним злочином й інше серйозне порушення законів та звичаїв за наявності для цього правових і фактичних підстав.

В аспекті реалізації кримінальної відповідальності за воєнні злочини важливо враховувати, що при ратифікації Римського статуту: 1) Україна відповідно до п. 3 ст. 12 Статуту підтвердила визнання нею юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів починаючи з 21 листопада 2013 р.; 2) Україна заявила, що протягом семи років після набрання Римським статутом чинності для України вона не визнає юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, зазначених у статті 8 (з урахуванням поправок), коли, ймовірно, злочин було вчинено її громадянами.

6. Зміни в ст. 442 КК (імплементация положень ст. 6 «Геноцид» Римського статуту)

З метою імплементации положень ст. 6 «Геноцид» Римського статуту згідно із Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX ст. 442 КК викладена в новій редакції:

«Стаття 442. Геноцид

1. Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом:

- 1) позбавлення життя членів цієї групи;
- 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди;
- 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення;
- 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі;
- 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

2. Прямі та публічні заклики до вчинення діянь, передбачених частиною першою цієї статті, проголошені з метою повного або часткового

знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких діянь з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів –

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Примітка. Для цілей цієї статті під серйозною шкодою слід розуміти заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або тілесних ушкоджень середньої тяжкості, вчинення згвалтування або інших форм сексуального насильства, заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання».

Оцінюючи таке рішення законодавця, насамперед звернемо увагу на те, що в статтях 437 і 438 КК, які перед цим були проаналізовані, передбачені формулювання з більш широким змістом, ніж в статтях 8 та 8 bis Римського статуту, у збереженні якого в КК є необхідність. Стосовно ст. 442 КК також виникає це питання, але зовсім по-іншому. У цілому зміст ст. 442 КК, якщо порівняти із ст. 6 Римського статуту, є більш широким, тому що додатково передбачає ч. 2. Однак критерій оцінки здійсненої імплементації є зовсім іншим: положення ч. 1 ст. 442 КК підлягають оцінці з погляду відповідності змісту ст. 6 Римського статуту, а положення ч. 2 ст. 442 КК – з погляду відповідності іншим положенням Римському статуту про геноцид.

Порівняння ч. 1 ст. 442 КК в новій редакції із ст. 6 Римського статуту дає мені підставу для висновку про те, що законодавець діяв всупереч тому, що повинен був здійснити, і надав ст. 442 КК ще більшої невідповідності ст. 6 Римського статуту. Зокрема, це проявляється в тому, що було повністю змінено формулювання такої форми геноциду як «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи» (п. «b» ст. 6 Римського статуту). Замість нього в ч. 1 ст. 442 КК передбачено «заподіяння членам групи серйозної шкоди», під яким відповідно до примітки до цієї статті пропонується розуміти «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або тілесних ушкоджень середньої тяжкості, вчинення згвалтування або інших

форм сексуального насильства, заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання».

Така зміна ознак складу геноциду як міжнародного злочину, визначеного в ст. II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. та в ст. 6 Римського статуту, є недопустимою. Тому пропоную викласти цю форму геноциду в ч. 1 ст. 442 КК так само як в п. «b» ст. 6 Римського статуту. Це необхідно як з погляду приведення цих норм у відповідність, так і з урахуванням того, що йдеться про діяння, яке розглядається як можливий шлях (спосіб) повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої. У цьому аспекті тяжкі тілесні ушкодження можуть виступати таким способом, оскільки вони характеризуються в ст. 121 КК ознаками небезпечності для життя в момент їх заподіяння, тобто самі по собі можуть спричинити смерть потерпілого. Так само з урахуванням конкретних обставин може розглядатися і заподіяння психічного розладу. Крім того, редакція форм геноциду, передбачених п. п. «a» і «c» ст. 6 Римського статуту, змінена в ч. 1 ст. 442 КК в гіршу сторону, що потрібно також виправити.

Відповідно до п. «e» ч. 3 ст. 25 Римського статуту особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, якщо ця особа «стосовно злочину геноциду, прямо та публічно закликає інших до вчинення геноциду». Ці положення законодавець включив до ч. 2 ст. 442 КК, але безпідставно обмежив коло таких дій обов'язковою ознакою мети дій винного – «повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої». Це не відповідає зазначеним положенням Римського статуту і не є правильним за змістом, оскільки унеможливує притягнення до кримінальної відповідальності тих осіб, які здійснюють заклики з метою одержання неправомірної вигоди від замовника здійснення закликів, та деяких інших. Насправді така мета характеризує не дії винної особи, а дії тих осіб, яких схиляють до геноциду, і

в контексті закликів є характеристикою змісту інформації, яка передається адресату закликів. Тому пропоную виключити із ч. 2 ст. 442 КК словосполучення «проголошені з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої».

У новій редакції ч. 2 ст. 442 КК законодавець також змінив категорію тяжкості цього злочину з нетяжкого на тяжкий і відповідно апробаційний нагляд виключив із санкції статті, а максимальний строк позбавлення волі підвищив з 5 до 7 років. Ці зміни кореспондують змінам щодо незастосування строку давності стосовно злочину геноциду, передбаченого не тільки ч. 1, а й ч. 2 ст. 442 КК.

З метою відображення змістовного і правового взаємозв'язку ст. 442 КК із ст. 6 Римського статуту пропоную доповнити ст. 442 КК частиною 3 такого змісту:

«3. Вчинення повнолітньою особою злочину геноциду, передбаченого ст. 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, карається за цією статтею Кодексу або може тягти за собою міжнародно-правову кримінальну відповідальність перед Міжнародним кримінальним судом на підставі Римського статуту».

В аспекті реалізації кримінальної відповідальності за геноцид важливо враховувати, що при ратифікації Римського статуту відповідно до п. 3 ст. 12 Статуту Україна підтвердила визнання нею юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду починаючи з 21 листопада 2013 р.

7. Доповнення КК статтею 442¹ (імплементация положень ст. 7 «Злочини проти людяності» Римського статуту)

Згідно із Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX КК доповнено статтею 442¹ такого змісту:

«Стаття 442¹. Злочини проти людяності

1. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного

нападу на цивільне населення:

1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі;

2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави;

3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави;

4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства;

5) оборнення в рабство або торгівлі людьми;

6) насильницького зникнення;

7) незаконного позбавлення волі;

8) катування;

9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю, –

карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

2. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення злочину апартеїду, винищення, вбивств –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років

або довічним позбавленням волі.

Примітка. 1. Для цілей цієї статті під нападом на цивільне населення слід розуміти багаторазове (два і більше разів) вчинення будь-якого з діянь, зазначених у цій статті, проти цивільного населення на виконання або на підтримку політики держави чи організації, що спрямована на вчинення такого нападу.

2. Для цілей цієї статті під насильницьким зникненням слід розуміти арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або з приховуванням даних про долю такої людини чи місце її перебування, а так само відмову від визнання факту арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі чи приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування.

3. Термін «злочин апартеїду» у цьому Кодексі вживається у значенні, наведеному в Міжнародній конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 року.

4. Для цілей цієї статті під винищенням слід розуміти позбавлення життя однієї чи більше осіб шляхом умисного створення життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення, у тому числі шляхом позбавлення доступу до води, продуктів харчування або лікарських засобів.

5. Для цілей цієї статті під катуванням слід розуміти умисне заподіяння особі сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання».

Імплементация положень про злочини проти людяності має особливості, які відрізняють її від інших випадків, розглянутих раніше. Це пов'язано з тим, що ст. 7 Римського статуту передбачає різні види злочинів проти людяності, більшість з яких визначені з використанням термінів, які характеризують злочини, передбачені іншими статтями КК. І проблема в імплементации виникає у випадках, коли один і той самий термін

наповнюється різним змістом, що не відповідає вимогам системності. Це було однією з причин того, що норму про злочини проти людяності не було включено до КК раніше. Оскільки розглядувана імплементація вже відбулась, то насамперед важливо зазначити, що у випадках, коли використаний в ст. 442¹ КК термін має інше понятійне значення ніж в інших статтях КК, він використовується для цілей застосування ст. 442¹ КК в тому значенні, в якому він визначений в цій статті КК. Наприклад, це стосується терміну «катування», яке в ст. 442¹ КК визначено інакше, ніж в ст. 127 КК.

Ще однією особливістю ст. 442¹ КК є те, що в ній фактично йдеться не про форми вчинення одного виду злочину, а про види злочинів, що відображено в назві цієї статті КК. Диференціація відповідальності, яка реалізована законодавцем шляхом встановлення в ч. 2 ст. 442¹ КК більш суворого покарання, означає, що вчинення апартеїду, винищення та вбивств карається більш суворо, ніж вчинення інших видів злочинів проти людяності. Зокрема, можливість довічного позбавлення волі передбачена лише в ч. 2 ст. 442¹ КК. Така законодавча диференціації відповідальності є допустимою, хоча в ст. 7 Римського статуту немає нормативної диференціації відповідальності.

Водночас, на мій погляд, не можна погодитись з включенням до ч. 2 ст. 442¹ КК всіх проявів злочину апартеїду. За ст. 7 Римського статуту злочин апартеїду відрізняється тим, що його визначення ґрунтується одночасно на всіх інших видах злочинів проти людяності, передбачених в п. 1 ст. 7 Статуту. А саме: «злочин апартеїду» означає нелюдські діяння, подібні за своїм характером до тих, що зазначені в пункті 1, які вчиняються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і домінування однієї расової групи над будь-якою іншою расовою групою або групами та які вчиняються з метою збереження такого режиму». Ще більшої ясності в цьому питанні дає звернення безпосередньо до визначення злочину апартеїду в ст. 2 Міжнародної конвенції про припинення злочину апартеїду та

покарання за нього від 30 листопада 1973 р. (про це йдеться в п. 3 примітки до ст. 442¹ КК). У цьому конвенційному визначенні прямо зазначено, що позбавлення члена або членів расової групи чи груп права на життя, а також умисне створення для них умов, розрахованих на їх повне або часткове фізичне знищення, можуть бути проявами злочину апартеїду.

З урахуванням цієї особливості злочину апартеїду пропоную диспозицію ч. 2 ст. 442¹ КК викласти в такій редакції: *«Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення винищення, вбивств або злочину апартеїду, що супроводжується винищенням або вбивствами»*. За такої редакції ч. 2 ст. 442¹ КК інші види злочину апартеїду повинні кваліфікуватись за ч. 1 цієї статті, для чого до неї необхідно внести доповнення: включити п. 8¹ «злочин апартеїду;».

У контексті питань співвідношення ст. 442¹ КК з іншими статтями КК слід також звернути увагу на те, що можливі випадки, коли у вчиненому злочині проти людяності одночасно будуть ознаки складу злочину, передбаченого іншими розділами Особливої частини КК, за який в іншій статті КК передбачене більш суворе покарання. Наприклад, у разі вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення згвалтувань малолітніх осіб, що карається за ч. 6 ст. 152 КК позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі. У цьому та подібних випадках слід виходити з того, що вчинення такого злочину в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення є обставиною, яка не знижує, а підвищує ступінь небезпечності вчиненого діяння. Тому в таких випадках вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів. З погляду системності КК таке рішення є «вимушеним» і для науковців очевидною стала необхідність вдосконалення системи КК.

В аспекті співвідношення змісту ст. 442¹ КК із змістом ст. 7 Римського статуту, на доповнення до вищевикладеного, звертаю увагу на наступні положення:

1) Законодавець не включив до характеристики вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення такої ознаки, передбаченої в ст. 7 Римського статуту, як «усвідомлення такого нападу». Як можна припустити, законодавець розраховував на те, що це буде охоплюватись поняттям умислу. Однак при цьому не враховано те, що за відсутності зазначеної ознаки може виникати питання про допустимість необережного ставлення до зазначених обставин, як це питання виникає стосовно умисного вбивства малолітньої дитини, зґвалтування неповнолітньої особи та в інших випадках. Тому пропоную доповнити абзац перший ч. 1 ст. 442¹ КК словосполученням «з усвідомленням такого нападу».

2) У п. 1 ч. 1 ст. 442¹ КК поняття «переслідування» визначено як «обмеження прав». Це не відповідає змісту ст. 7 Римського статуту, де це поняття визначено як «умисне і грубе позбавлення основоположних прав усупереч міжнародному праву за ознакою належності до тієї чи іншої групи або спільноти». Відмінність між цими поняттями добре зрозуміла на прикладі відмінностей між позбавленням волі і обмеженням волі як видами покарання. Тому пропоную в п. 1 ч. 1 ст. 442 КК словосполучення «обмеження прав людини» замінити на «*грубе позбавлення основоположних прав людини*».

3) У п. 4 ч. 1 ст. 442¹ КК вказано на будь-які інші форми сексуального насильства». Це не відповідає положенням ст. 7 Римського статуту, де йдеться про будь-яку іншу «*подібну за тяжкістю форму*» сексуального насильства. Оскільки в ст. 442¹ КК йдеться про безпідставне розширення кола злочинних дій, то пропоную в п. 4 ч. 1 ст. 442¹ КК словосполучення «будь-яких інших форм сексуального насильства» замінити на «*будь-яких інших подібних за тяжкістю форм сексуального насильства*».

4) У п. 5 ч. 1 ст. 442¹ КК йдеться про обернення в рабство *або* торгівлю людьми. У ст. 7 Римського статуту співвідношення цих понять є іншим, а саме: як вид злочину проти людяності визнається «обернення в рабство», яке «означає здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема, жінками та дітьми». Тому пропоную виключити із п. 5 ч. 1 ст. 442¹ КК слова «або торгівлі людьми», а до примітки до цієї статті КК включити визначення «обернення в рабство», наведене в ст. 7 Римського статуту.

5) У п. 2 примітки до ст. 442¹ КК у визначенні насильницького зникнення відсутні дві ознаки, які характеризують цей вид злочину проти людяності в ст. 7 Римського статуту, а саме: 1) вчинення цих дій «державою чи політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки чи за їхньою мовчазною згодою» і 2) мета дій – залишення потерпілих осіб без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу. Кращим способом усунення цього недоліку вважаю викладення п. 2 примітки до ст. 442¹ КК в такій самій редакції, як в ст. 7 Римського статуту, але з урахуванням того, що йдеться про дії представників держави чи політичної організації.

6) У п. 7 ч. 1 ст. 442¹ КК як вид злочину проти людяності вказано на «позбавлення волі». Таке формулювання є гіршим, ніж в ст. 7 Римського статуту, де йдеться про «ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права». Останнє формулювання має більшу правову визначеність щодо поширення дії норми як на випадки повного позбавлення волі, так і на випадки її істотного обмеження. Пропоную викласти п. 7 ч. 1 ст. 442¹ КК в такій самій редакції, як в ст. 7 Римського статуту.

7) У п. 5 примітки до 442¹ КК у визначенні катування вказано на заподіяння особі «морального» страждання замість заподіяння «психічних» страждань, як про це йдеться в ст. 7 Римського статуту. Оскільки ці поняття

мають різний зміст, то пропоную замінити в п. 5 примітки до 442¹ КК слова «морального страждання» на «психічного страждання».

Як вбачається, викладені недоліки ст. 442¹ КК потребують внесення відповідних змін до цієї статті КК в обов'язковому порядку для забезпечення єдиного розуміння злочинів проти людяності, що є важливою умовою успішної протидії таким злочинам на практиці.

Крім того, з метою відображення змістовного і правового взаємозв'язку ст. 442¹ КК із ст. 7 Римського статуту пропоную доповнити ст. 442¹ КК частиною 3 такого змісту:

«3. Вчинення повнолітньою особою злочину проти людяності, передбаченого ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, карається за цією статтею Кодексу або може тягти за собою міжнародно-правову кримінальну відповідальність перед Міжнародним кримінальним судом на підставі Римського статуту».

В аспекті реалізації кримінальної відповідальності за злочини проти людяності важливо враховувати, що при ратифікації Римського статуту відповідно до п. 3 ст. 12 Статуту Україна підтвердила визнання нею юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів проти людяності починаючи з 21 листопада 2013 р.

Завершуючи теоретичний аналіз змін і доповнень до КК, внесених згідно із Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX з метою імплементації положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, зверну увагу також на деякі питання загального характеру. Насамперед, що стосується суб'єктів злочинів агресії, воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності (ст. ст. 437, 438, 442 і 442¹ КК). За статтями КК кримінальна відповідальність за ці злочини настає з 16 років, а за Римським статутом – з 18 років. Розглядуваний процес імплементації положень Римського статуту не вимагає підняття в КК мінімального віку відповідальності до 18 років. Це означає, що навіть за наявності повної

відповідності за іншими ознаками між статтями КК і Римського статуту більш широкий зміст буде в статтях КК, оскільки вони поширюються на більш широке коло суб'єктів злочинів.

Крім того, не має формалізованого директивного характеру питання про види та розмір покарання за проаналізовані злочини. У Частині 7 Римського статуту, яка називається «Види покарань» буквально зазначено, що «ніщо в цій Частині не зачіпає застосування державами покарань, передбачених їхнім національним законодавством, або законів держав, що не передбачають покарань, встановлених у цій Частині». Тому зараз існує різна караність діяння залежно від того, який суд буде його засуджувати за злочин. Наприклад, за злочин проти людяності, передбачений ч. 1 ст. 442¹ КК, може бути призначене в Україні максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років, а Міжнародний суд за такий же злочин, кваліфікований за ст. 7 Римського статуту, може призначити покарання у виді позбавлення волі на строк до 30 років або довічне позбавлення волі.

Будь-якій особі, від якої ми очікуємо дотримання вимог КК, повинно бути зрозуміло, що в КК є такі кримінально-правові заборони, за порушення яких можливе покарання, яке значно перевищує те, що вказано в статті КК, і навіть довічне позбавлення волі. Така вимога безпосередньо пов'язана з принципом верховенства права (ст. 8 Конституції України), зокрема, з обумовленими ним вимогами щодо правової визначеності кримінально-правових норм. З метою забезпечення такої правової визначеності кримінально-правових норм, передбачених статтями 437, 438, 442 і 442¹ КК, мною були запропоновані вище пропозиції щодо доповнення цих статей положеннями про можливість настання кримінальної відповідальності за вказані злочини не лише за статтями КК, а й перед Міжнародним кримінальним судом на підставі Римського статуту. Такі доповнення, з урахуванням їх змісту, виконують і друге завдання – вони вказують на те, що

діяння, передбачені в статтях 6, 7, 8 і 8 bis Римського статуту караються за відповідними статтями КК (за наявності між ними змістовної відповідності).

Із викладеного вище можна зробити такі короткі **узагальнені висновки** щодо **результатів імплементації положень Римського статуту до КК**, здійснених Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-ІХ: 1) застосування положень ч. 2 ст. 8 КК на практиці за певних умов може призводити до ускладнень відносин України з іншими державами; 2) стаття 31¹ включена до КК з порушенням вимог системності, що може мати наслідком обмеження прав, в якому немає необхідності, а тому цю статтю слід виключити з КК і включити нову статтю, яка запропонована мною вище; 3) зміни в статтях 49, 80, 68, 96³ і 96⁹ КК не мають заперечень; 4) зміни в ч. 1 ст. 69 КК викликають сумнів з погляду їх конституційності; 5) зміна в статті 384 КК (з поширенням дії на інші статті КК) не викликає заперечень, а зміна в статті 376 КК (з поширенням дії на інші статті КК) є повністю неприйнятною за змістом; 6) імплементація положень ст. 8 bis Римського статуту про злочин агресії до ст. 437 КК здійснена зі збереженням в цій статті більш широкої диспозиції, в якій є практична необхідність, а тому вибраний спосіб імплементації заслуговує підтримки; 7) імплементація положень ст. 8 Римського статуту про воєнні злочини до ст. 438 КК здійснена без урахування того, що ця стаття КК зараз не поширюється на закони і звичаї, які застосовуються в збройних конфліктах міжнародного характеру (мною запропоновано вирішення цього питання); 8) імплементація положень ст. 6 Римського статуту про геноцид до ст. 442 КК має негативний наслідок у вигляді збільшення змістовної невідповідності між цими статтями; 9) імплементація положень ст. 7 Римського статуту про злочини проти людяності у вигляді доповнення КК статтею 442¹ КК має одночасно два види наслідків: а) позитивний – нарешті така норма з'явилась в КК, і б) негативний – ст. 442¹ КК має багато змістовних невідповідностей положенням ст. 7 Римського статуту (мною запропоновано вирішення цього питання).

Перспективи подальшої імплементації положень Римського статуту до КК мають дві складові: перша – вдосконалення тих положень, які вже з’явилися в КК, і на цьому шляху викладені вище мої критичні зауваження та пропозиції можуть бути корисними; друга – це пошук і наукова розробка інших аспектів цієї проблематики. Для того, хто буде займатись цією проблематикою, важливо пам’ятати, що йдеться про таку імплементацію міжнародно-правових положень до КК, яка до сих пір не мала аналогів і яка потребує системного осмислення нових правових реалій.

Kyrychko V. M. Implementation of the provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court to the Criminal Code of Ukraine: results and prospects

The article analyzes the results of the implementation of the provisions of Articles 6, 7, 8, 8 bis, 28, 29, 70 of the Rome Statute of the International Criminal Court (hereinafter referred to as the Rome Statute) to the Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Code). Such implementation was carried out in accordance with the Law of Ukraine No. 4012-IX of October 9, 2024. The main conclusions are as follows:

1) the provisions of Article 28 of the Statute on the criminal liability of commanders and other superiors were implemented to Article 31-1 of the Code in violation of the system of the Code; this may result in unnecessary restriction of rights; therefore, a new article with a different content is proposed for inclusion in Section XX of the Special Part of the Code;

2) the implementation of the provisions of Article 8 bis of the Rome Statute on the crime of aggression to Article 437 of the Code was supported, while maintaining in this article criminal liability for related criminal acts related to armed conflicts;

3) the implementation of the provisions of Article 8 of the Rome Statute on war crimes to Article 438 of the Code was only partially implemented; amendments to Article 438 of the Code were proposed for the full implementation of Article 8 and the extension of its effect to violations of laws and customs applicable in non-international armed conflicts;

4) the implementation of the provisions of Article 6 of the Rome Statute on genocide to Article 442 of the Code was carried out with shortcomings in the form of inconsistency of certain provisions of Article 442 of the Code with the provisions of Article 6 of the Rome Statute;

5) the provisions of Article 7 of the Rome Statute on crimes against humanity are implemented in the Code by including Article 442-1 “Crimes against humanity”, which is a positive result; a negative result is the presence in Article

442-1 of provisions that do not comply with Article 7 of the Rome Statute in their content;

6) the amendments to Articles 49 and 80 of the Code, which relate to the non-application of the statute of limitations (Article 29 of the Rome Statute), as well as the amendments to Article 384 of the Code, which relate to crimes against justice (Article 29, paragraph 4, subparagraph “a” of the Rome Statute), are supported; at the same time, the amendments to Article 376 of the Code, which relate to crimes against justice, are recognized as inapplicable;

7) critical remarks are made regarding the provisions of the new Part 2 of Article 8 of the Code (it concerns the effect of the law on criminal liability) due to the fact that its practical application may lead to problems in Ukraine's relations with other states;

8) doubts are expressed regarding the compliance with the Constitution of Ukraine of the amendments made to Part 1 of Article 69 of the Code, which concern the imposition of punishment for international crimes.

Proposed amendments to the Code in order to eliminate shortcomings in the implementation of the provisions of the Rome Statute and improve the system of the Code.

Key words: *international crimes, international criminal law, crime of aggression, war crimes, genocide, crimes against humanity, Rome Statute, International Criminal Court, criminal law of Ukraine, implementation of the Rome Statute, war, armed conflict.*